ȘTEFAN LEMNY

Ștefan LEMNY este absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași (1976) și doctor în istorie al aceleiași universități (1984), precum și al École des Hautes Études en Sciences Sociales din Paris (1999). A fost cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași (1980-1990), al carui membru de onoare este în prezent. Între 1991 și 2019, a lucrat la Biblioteca Națională a Franței, unde a fost responsabil de colecțiile de istorie referitoare la Europa Centrală și de Est. Este autorul unor lucrări de referință pentru istoriografia română și franceză, printre care: *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română* (București, 1986), *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc* (București, 1990; ediția a II-a, 2017), *Jean-Louis Carra, parcours d'un révolutionnaire* (Paris, 2000), *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul XVIII* (Paris, 2009; ediții în limba română, 2010-2024), lucrare distinsă de Academia Română cu Premiul „N. Iorga". Recent, a publicat textele inedite și corespondența marelui istoric francez Alphonse Dupront, reunite în volumul *Despre România* (Paris, 2023; Iași, 2025).

„Am avut ocazia și bucuria de a însoți uneori și de a intersecta traseul profesional croit de istoricul Ștefan Lemny, coleg cândva la institutul ieșean de resort și colaborator la unele inițiative cărturărești, de care îmi aduc aminte cu emoție. Când a plecat din Iași, la începutul schimbării de regim, avea un palmares bine conturat, de care a știut să profite și la Paris. […] În acea metropolă, cu aura de multiculturalism și liberalism, și-a derulat Ștefan Lemny o parte semnificativă a muncii sale erudite, chiar la «Bibliothèque Nationale», unde s-au intersectat adesea pașii atâtor istorici români […]. Muncind cu osârdie, obligat să-și dividă timpul între obligațiile biblioteconomice și proiectele proprii de cercetare, izbutise deja să facă un nou doctorat, să publice studii de strictă specialitate, să inițieze chiar un studiu amplu pe seama principilor Cantemir, personalități destul de bine plasate, în acel veac al Luminilor, ca să obțină laudele istoricului Emmanuel Le Roy Ladurie."

Alexandru ZUB

ȘTEFAN LEMNY

Istorie și istorici:

50 de ani de note de lectură

CARTIER POPULAR

CARTIER
Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel.: fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: vanzari@cartier.md
cartier.ro
cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe cartier.ro & *cartier.md*
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks și pe cartier.ro & *cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER
Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Distribuție în România prin *Librăriile Humanitas*.
Comenzi online: libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Colecția *Cartier popular* este coordonată de Gheorghe Erizanu
Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Lucia Țurcanu
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Marina Darii
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Tipografia Centrală

Ștefan Lemny
ISTORIE ȘI ISTORICI
Ediția I, noiembrie 2026

© 2026, Editura Cartier pentru prezenta ediție.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Lemny, Ștefan.
Istorie și istorici: 50 de ani de note de lectură/Ștefan Lemny. – Ed. 1. – [Chișinău]: Cartier, 2026 ([F.E.-P. „Tipografia Centrală"]). – 403, [1] p. – (Cartier popular/ colecție coordonată de Gheorghe Erizanu, ISBN 978-9975-79-891-4).
Ref. bibliogr. în subsol. – [500] ex.
ISBN 978-9975-86-979-9.
Text: nemediat.
930
L 44

Prefață

Paginile de față au valoarea unei mărturii. Mărturia unei activități despre care mi-e dat să constat că s-a desfășurat, cu unele întreruperi, timp de cincizeci de ani: aceea de comentator al cărților de istorie, utilizând diverse forme de analiză: de la simple note de lectură și recenzii în revistele de strictă specialitate, la cronicile publicate în paginile unor reviste culturale de largă audiență; de la paginile scrise cu stângăcie în anii studenției, până la textele de dată recentă.

N-aș fi avut vanitatea de a le aduna acum într-un volum dacă n-aș avea iluzia că ele pot constitui o panoramă subiectivă și selectivă a producției istoriografice din ultima jumătate de secol. O panoramă din perspectiva pasiunii de recenzent care m-a însoțit cu o anume constanță.

În nașterea acestui gen de exercițiu istoriografic, hazardul își are partea sa de rol. Prima „cronică" a fost sub impresia unei cărți de istorie (*Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, de Alexandru Zub, Iași, Editura Junimea, 1974), care m-a fascinat în anii studenției la Universitatea din Iași, atunci când îmi încercam condeiul în paginile revistei „Opinia studențească"[1]. Aventura jurnalistică din anii studenției a condus și la alte comentarii livrești ocazionale,

[1] „Opinia studențească", ianuarie-februarie, 1975, p. 6.

scrise cu toată sinceritatea, atât în elogiile aduse unora – cele mai numeroase –, cât și în critica altora[2].

Perioada de cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" a dat cel mai puternic imbold zelului de comentator al producției istoriografice, mai ales în momentul în care am devenit membru al comitetului de redacție al „Anuarului", publicația Institutului, în calitate de coordonator al rubricii de recenzii și note bibliografice. Apărută cu începere din 1964, revista se bucura de o prețuire deosebită din partea istoricilor, publicarea în paginile ei fiind atunci pentru mulți dintre ei un titlu de mândrie. Partea de recenzii și note bibliografice avea o pondere însemnată, din dorința de a oferi o frescă cât mai amplă a producției istoriografice din România și din străinătate. Misiunea care mi-a revenit era aceea de a o dezvolta în continuare prin stimularea de noi colaborări (îndeosebi venind din partea celor tineri, inclusiv studenți), prin revizuirea redacțională a textelor propuse și, mai ales, prin datoria de a acoperi golurile ivite în cazul unor titluri importante, orfane de amatori pentru nevoile imediate ale rubricii.

În frenezia acestei activități, am scris poate prea mult, uneori peste măsura competențelor, animat doar de ideea de a semnala cititorilor – mulți pasionați de cercetările istorice, dar departe de informațiile necesare – noutățile editoriale de interes istoriografic, în sensul larg al cuvântului, inclusiv în domeniul unor discipline conexe.

În paralel m-a călăuzit și o altă dorință, în prelungirea experienței jurnalistice studențești: aceea de a contribui la semnalarea publicațiilor importante de istorie în paginile unor reviste cul-

[2] De exemplu, extravaganta carte *Da. Ksa. God's Country*, scrisă de inginerul Nicolae Miulescu, publicată în 1975 într-o editură italiană, finanțată de miliardarul Constantin Iosif Drăgan, curtezanul Regimului, în „Opinia studențească", noiembrie, 1975, p. 10.

turale de mai largă audiență publică, o activitate destul de rară în preocupările istoricilor (cel puțin de atunci). Dascălii mei de istorie nu mi-au putut servi de exemplu, fiind ei înșiși prea puțin tentați să răspundă acestui gen de scriitură – mai apropiat de exigențele cronicilor literare decât de acelea ale recenziilor publicate în revistele de specialitate. Singura influență benefică a venit din partea lui Alexandru Zub, atunci cercetător la Institutul de Istorie amintit, care a avut generozitatea de a revedea primele mele texte cu sugestii utile pentru a le da mai multă limpezime și un anume stil.

Reunite, experiențele de la „Anuar" și de la revistele culturale care mi-au acceptat colaborarea („Cronica", „Convorbiri literare" la Iași, „Luceafărul" și „România literară" din București) au avut un rol formator în critica principalelor realizări editoriale în domeniul istoriei.

Stabilirea în Franța (1990), cu șansa de a lucra la Biblioteca Națională (înainte ca ea să ia numele de Biblioteca Națională a Franței), a marcat o cotitură majoră în activitatea mea: din istoricul *à plein temps*, am devenit istoricul „de duminică", după expresia lui Philippe Ariès, a cărui carieră istoriografică s-a dezvoltat la început în puținul timp liber lăsat de obligațiile profesionale pentru câștigarea existenței. Parcursul meu era invers, dar n-aveam de ce mă plânge: îmi găsisem un loc ferit de „grija zilei de mâine" (cum spunea Eminescu atunci când a devenit bibliotecar) – și nu orice loc, pentru un istoric avid de surse de documentare.

Noua condiție nu m-a împiedicat să continui vechile preocupări, dar m-a obligat să urmăresc alte tematici și, mai ales, să țin seama de o altă economie a timpului de cercetare. Din acest moment, zelul cronicăresc s-a temperat, dar nu a dispărut, limitându-se doar la cărțile de interes deosebit pentru propriile preocupări – secolul al XVIII-lea, Revoluția Franceză – despre care am scris ocazional în unele reviste franceze de specialitate, îndeosebi „Dix-huitième siècle".

Cu publicarea cărții despre Cantemir (2009) și reluarea legăturilor cu noile generații de istorici din România, am descoperit contribuțiile lor istoriografice care mi-au reținut atenția, oferindu-mi și plăcerea de a le comenta în reviste culturale românești care m-au găzduit cu generozitate în paginile lor. O activitate punctuală, în paralel cu experiența de recenzent în publicațiile franceze.

Continuitatea și discontinuitatea acestei activități ar merita poate unele reflecții în lumina a ceea ce ea poate reprezenta în istoria istoriografiei și în opera unui istoric. În ceea ce mă privește, ea este o pasiune. O pasiune nu se explică: există sau nu. Chiar și atunci când imboldurile pot veni din afară (la îndemnul unui mentor, al unui coleg sau al unei reviste), ea rămâne înainte de toate expresia unei vocații personale, a unei vibrații intelectuale sub impresia lecturii unei cărți, cu bucuria de a o recomanda și altora și, eventual, de a contribui la critica ei în peisajul istoriografiei sau al vieții culturale mai largi. A comenta cărțile altora înseamnă un dublu dialog: cu autorul lor, dar și cu publicul mai larg, servind oarecum de punte de legătură – inevitabil subiectivă – între ei.

Fiecare categorie de comentarii comportă anumite particularități. Nota de lectură se dorește mai curând o simplă semnalare, precizând, în puține rânduri, esența unei contribuții. Recenzia este mai amănunțită și riguroasă, atât în descrierea conținutului, cât și în analiza acestuia, relevând meritele, dar și aspectele discutabile sau contestabile. În fine, cronica aparține unui registru aparte: la intersecția dintre comentariul strict profesional și întrebările unui public mai larg, prin intermediul revistelor culturale. Fiecare gen de analiză, între care nu există de fapt frontiere bine stabilite, își are exigențele sale; fiecare este deopotrivă util în efortul de cunoaștere și de iradiere a contribuțiilor istorice în rândul cititorilor (nu doar de profesie), participând în ultimă instanță la peisajul unei istoriografii.

Nu știu dacă s-a întreprins un studiu al acestui gen de exercițiu ca aspect al istoriei unei istoriografii, urmărind compoziția, stilul și dinamica rubricilor de recenzii ale unei reviste, într-o anume epocă sau de-a lungul timpului. Xenopol a dat, la vremea sa, un exemplu remarcabil prin asiduitatea contribuțiilor de acest fel în „Revue historique", îndeosebi pentru a da seama lumii occidentale de realizările compatrioților săi. Iorga a fost el singur o uzină de producție, în „Revista istorică" și alte publicații. Exemplele sunt mai multe, inclusiv în zilele noastre, când flacăra aceleiași pasiuni continuă să ardă, întreținută de numeroși slujitori ai lui Clio.

Textele de față se doresc încă o mărturie. Ele reflectă o parte a propriilor curiozități livrești ce m-au însoțit de-a lungul timpului: o parte, fiindcă am renunțat aici la notele de lectură ce mi s-au părut lipsite de interes, fie ca încercări naive ale începuturilor, fie ca simple semnalări bibliografice, fără o notă de originalitate. Alte texte au necesitat din partea-mi unele revizuiri de formă, fără a șterge patina anilor 1970-1980 când au fost scrise. Dar, în fond, ca analiză critică, ele mi se par la fel de valabile ca interpretările de dată mai recentă, meritând sa stea alături de ele.

Prezentarea textelor urmând ordinea cronologică a publicării lor ar fi putut spune ceva despre evoluția curiozităților, despre unele stereotipii de limbaj, despre peisajul publicistic unde am avut acces, dar mult mai semnificativă mi s-a părut regruparea lor tematică. Poate că astfel se va distinge mai bine importanța câtorva direcții de preocupări care au avut un rol esențial în lecturile ce m-au călăuzit: istoria istoriei (de la cronicari la unii dintre istoricii contemporani); istoria culturii în câteva momente majore (de la studiile consacrate tradițiilor populare livrești la cele privind umanismul și Luminile); istoria mentalităților, care mi-a deschis interesul spre alte domenii, îndeosebi istoria literaturii.

În afara acestor teme privilegiate, n-am pierdut din vedere istoria în sensul total al cuvântului, mai ales atunci când cei

care au scris-o au ridicat-o la înălțimea locului ei de oglindă a unei societăți în devenirea ei de lungă durată sau a caracteristicilor specifice unei epoci, prin prisma unor personalități sau a oamenilor ordinari (fără a uita femeile) și a realităților diverse: lumea ideilor, revoltele, grijile sănătății etc. Ca un complement la acest peisaj, un grupaj modest de recenzii privește documentele și studiile istorice despre conexiunile și relațiile între români și alte popoare și culturi.

Ultima selecție tematică s-a impus de la sine, regrupând lecturile inspirate de istoriografia franceză. Ele datează încă dinainte de a bănui noul curs al vieții care mi-a permis să simt pulsul acestei istoriografii la fața locului, dar motivele interesului au rămas aceleași ca mai înainte: insolitul subiectului adus în discuție, stilul și metodologia analizei, dar mai ales cutezanța deschiderii de noi drumuri în domeniul cercetării.

Trebuie să constat cu regret că lipsesc din aceste pagini autori și cărți care au avut și continuă să aibă un loc prețios în lecturile mele. Această lipsă nu este cauzată decât de hazard și predispozițiile ocazionale, uneori – de ce n-aș recunoaște-o? – și de afinitățile personale ce contribuie la lectura unei cărți și conduc la nevoia intimă de a intra în dialog cu ea în prezența publicului cititor.

Îl las însă pe eventualul cititor să constate caracterul inegal și eteroclit al acestor pagini: de la o anume naivitate a unora (mai ales a scrierilor de început) la elaborări (sper) mai exigente; de la evocări sintetice sau prea rezumative la analize mai în profunzime; de la lectura unor lucrări de factură tradițională la cele deschizătoare de noi orizonturi metodologice și reflexive; de la scrieri de popularizare la contribuții solide, de erudiție, tratând cele mai variate teme și fiind publicate în reviste de specialitate sau de cultură generală, pe hârtie sau online, în România – cu deosebire la Iași, punctul de pornire al drumului profesional – sau în Franța.

Istorici şi istoriografie

Biruit-au gândul

Dintre multiplele unghiuri din care ar putea să fie privită întreaga operă istoriografică de până acum a lui Alexandru Zub, unul ni se pare mai puțin relevat: acela al sensului ei în propria definire spirituală a autorului. Fiindcă, dincolo de contribuția propriu-zisă la analiza și restituirea unor momente însemnate ale istoriografiei românești, scrierile sale trădează – cel mai adesea în subtext – lumea ideilor și frământările unui istoric de vocație, trăindu-și condiția cu exemplară conștiință profesională. O notă a spiritului său, lesne sesizabilă, ar fi mai întâi însăși tenacitatea, munca febrilă, lipsită de vacanțe și pauze, într-o încordare dramatică a voinței de a birui timpul, fără de care anevoie s-ar înțelege rapida și spectaculoasa ascensiune a istoricului în primele rânduri ale slujitorilor lui Clio. În exprimarea acestui zel neistovit, ultima sa carte are o semnificație aparte. Ea marchează înainte de toate un moment oarecum „bilanțier" în activitatea autorului, discret sugerat de lista cărților sale apărute din 1971 încoace. Simpla parcurgere a celor 15 titluri de volume aduce o mărturie incontestabilă pentru prodigioasa operă științifică a lui Al. Zub, cuprinzând instrumente de lucru (seria biobibliografiilor despre Kogălniceanu, Xenopol, Pârvan), culegeri și ediții și, mai cu seamă, prețioase exegeze care au întrunit aprecieri unanime în țară și dincolo de fruntarii (*Mihail Kogălniceanu, istoric*, 1974; *Vasile Pârvan: efigia cărturarului*, 1974;

Junimea: implicații istoriografice, 1976*; A scrie și a face istorie*, 1981; *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, 1983). Scrierile destinate cu deosebire străinătății, precum sintezele despre M. Kogălniceanu (1978) sau A.D. Xenopol (1983), întregesc dimensiunea unei opere bogate, recomandând pe autorul ei ca pe un spirit dintre cele mai laborioase ale istoriografiei actuale.

Gestul său recent de a reuni între aceleași coperți o parte din studiile și eseurile tipărite anterior în diverse reviste sau prezentate radiofonic și în conferințe[3], îngăduie reliefarea mai clară a unei alte însușiri: râvna de a fi mereu prezent în dialogul actual de idei, cu sugestii desprinse din reflecția pe marginea fenomenului istoriografic. Gestul său era astfel de mult necesar pentru a facilita accesul spre o altă latură a creației istoricului, altminteri greu accesibilă, fiind vorba de sute de colaborări risipite în presa vremii de-a lungul câtorva ani. Produs acum, el are și o valoare sentimentală, una ce trimite la o legătură de obârșie și de confraternitate, enunțată în frumoasa dedicație a cărții: „Părinților mei, nu doar de trup; fraților mei, nu doar de sânge". S-ar putea spune despre exegetul istoriografiei noastre, schimbând adresa unei reflecții ce-i aparține, că recursul manifest la această rudenie (de spirit mai ales) este și un simbol al unei alte vârste a conștiinței de sine. Dar impresia s-ar putea să fie așa numai în aparență. Sintagma bine știută a lui N. Iorga, care făcea din istoric „un bătrân prin experiență", pune mereu sub semnul rezervei vârsta spirituală a aceluia care, prin natura profesiei, poartă pe umerii săi povara duratei. Cine parcurge textele volumului de față ar putea astfel să fie deziluzionat de una din afirmațiile preventive ale autorului, conform căreia textele respective ar fi „caracteristice deopotrivă pentru epoca în care au fost scrise și pentru evoluția autorului". În realitate, între textul cel mai „vechi" – din câte, se pare, e articolul care a împrumutat

[3] Al. Zub, *Biruit-au gândul*, Iași, Editura Junimea, 1983.

volumului titlul său (în „Magazin istoric", nr. 9, 1968) – și ultimele texte apărute în 1982 nu există o distanță de idei, concepții și stil. Cititorul se convinge mai curând de „un gând unitar și persistent", provocat de analiza unei direcții de seamă în evoluția istoriografiei românești. Se înțelege astfel, credem, că textele în cauză nu sugerează atât o evoluție, cât o stare de spirit, una ce evidențiază mai curând spiritul clasic al autorului, definibil în sens lovinescian ca „perfecție și echilibru, în sânul oricărei formule". Constatarea ar părea paradoxală, cunoscut fiind contactul îndelung al autorului cu problemele renașterii naționale și ale construcției moderne a României, în care cultura și scrisul istoric au avut un loc de seamă. Ele ar fi putut să-i transmită câte ceva, în plan spiritual vorbind, din neliniștile unui veac prin excelență al romantismului, dacă puterea detașării – condiția istoricului autentic – nu i-ar fi însoțit orice demers. Deschiderile ocazionale spre alte zone ale dezvoltării istoriografiei i-au sprijinit, de asemenea, efortul de obiectivare a cunoașterii în raport cu problemele de durată ale culturii. Pilda lui Vasile Pârvan a exercitat apoi un puternic efect modelator mai ales prin aceea că, „spirit romantic – cum îl definește Al. Zub –, el a făcut din continua depășire de sine o normă inexorabilă […], legea vieții sale, relevabilă în orice articulație a operei" (p. 280). „Evoluția" la care face trimitere autorul, vorbind discret despre sine (p. 9), nu exprimă astfel un spirit ce parcurge drumul obișnuit spre cunoaștere, ci unul bine definit ca personalitate, ce domină cu siguranța erudiției cunoașterea însăși, lărgindu-și doar sfera și direcțiile de anchetă pentru a găsi răspuns la o dilemă de metodă: „cum se poate evita în istoriografie jena inerentă produsă uneori de alte imperative?"

Întrebarea a îndreptat inevitabil analiza spre sondarea unei întregi tradiții a scrisului istoric românesc de la primii analiști până în zilele noastre, iar soluțiile care s-au tot formulat de-a lungul timpului la „urâcioasa dilemă" reflectau un spirit tensio-

nat, propriu nu numai gândirii istorice, ci și culturii române în general. Sondajul autorului, îndreptat spre momentele cele mai expresive ale gândirii istorice românești, a îngăduit astfel reliefarea unei preocupări constante a slujitorilor istoriei de a împăca angajamentele morale ale scrisului cu nevoia de adevăr, luptând împotriva subiectivismului excesiv, el însuși generat de realitatea istorică. Nimeni n-a înfățișat dilema mai dramatic ca Miron Costin, istoricul care avea să plătească cu propria-i viață excesivele angajamente de ordin conjunctural. Ezitând între acestea din urmă și datoriile scrisului, el exprima cel dintâi tensiunea interioară a culturii române, stânjenită de ingerința conjuncturalului peste care s-a ridicat, salvatoare, biruința gândului. „Biruit-au gândul" din sintagma costiniană a devenit astfel expresia unui crez, valabil nu numai în plan istoriografic. Titu Maiorescu o așeza solemn deasupra intrării în biblioteca sa, iar G. Călinescu o avea în minte când s-a decis, în „timpuri de suferință națională", să scrie monumentala *Istorie a literaturii române*… pentru a arăta că „nasc și în Moldova oameni".

Scrisul istoric a simțit însă cel mai dureros ingerințele din afara profesiei și, nu întâmplător, el a cultivat cu deosebire sensul metodologic al cugetării costiniene. Notele lui Al. Zub despre istorismul românesc – cum se subliniază în cartea sa din urmă – au meritul, esențialmente științific, de a descifra sensul unei obsesii (nu numai) pentru gândirea istorică românească, iar asupra contribuției sale s-ar putea medita îndelung și cu folos. Dar stăruind, ocazional și intermitent, într-o atare direcție a gândirii, Al. Zub își mărturisește de fapt propria obsesie, una ce evidențiază de altfel însușirea cea mai de preț a istoricului: grija de a sluji demnitatea istoriei, eliberând-o de vechile excese, „la care o pot expune dependența prea strictă de factori conjuncturali" (p. 312). De aici continua sa veghe la sugestiile dinăuntrul sau din afara domeniului, capabile să-i sporească disponibilitățile cognitive și

obiectivarea cunoașterii. Meditația din *Biruit-au gândul* definește o personalitate de excepție, sensibilă la nuanțele de gândire și la virtuți expresive, și înzestrează gândirea noastră istorică cu una dintre cele mai incitante contribuții produse de la ultima ediție a *Generalităților* lui N. Iorga încoace, una pe care slujitorii adevărului din orice domeniu se cuvine să o aibă mereu în față ca pe un credo stimulativ și tonic.

„Cronica", 13 aprilie 1983, p. 1-2

Cunoaștere de sine și integrare

Fie în direcția exegezei, fie în aceea a marilor proiecte restitutive, Alexandru Zub s-a angajat, an de an, în construcția unei opere de seamă. Fiecare nou volum participă în acest sens, îngăduind alte explorări în trecut și, odată cu ele, o mai corectă înțelegere a fenomenului românesc. Este ceea ce se poate spune și despre cartea sa cea mai recentă, carte[4] ce pune în relație două idei, greu separabile: *cunoașterea de sine*, ca emanație a efortului de autodefinire etnică, și *integrarea* pe această cale în cultura universală.

Nu e vorba totuși în cazul de față de o cercetare sistematică și perfect unitară. După exemplul unui volum precedent (*Biruit-au gândul*, 1984), cartea reunește diverse texte ale autorului, publicate anterior în reviste de specialitate sau în presa culturală, unele chiar inedite. Însumate acum, ele atestă preocupările constante ale autorului pentru ideile ce structurează volumul. Câteva sunt studii întinse, întemeiate pe o bogată bibliografie („De la seria istorică la istoria serială", „Resurecția demnității colective", „Studioși români la universități europene" etc.), altele reprezintă articole

[4] Alexandru Zub, *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, Editura Junimea, 1986.

sau eseuri în care reflecția se desfășoară în mai multă libertate („Contextul european al revoluției", „Cunoaștere de sine și integrare", „Perspectiva ecumenică" ș.a.), alegându-se uneori cronica pe marginea unor cărți drept punct de plecare spre noi interogații. În comentariul scurt ca și în exegeza de mai mare desfășurare, spiritul autorului este însă același, asigurând coeziunea interioară a cărții, una ce își are originea în tensiunea ideilor și maniera de problematizare. Sensibil la dilemele efortului cognitiv, autorul indică, prudent, doar câteva repere „provizorii", convins că tema trebuie ferită de pericolul retoricii festive spre a fi definită mai exact și mai util (p. 8). Faptul e de natură să sporească interesul deosebit al demersului prin care Alexandru Zub sugerează de fapt o lectură nouă a trecutului, evitând clișeele ce au persistat în tratarea sa. Istoria – ca dimensiune epistemică a duratei – poate lămuri astfel mai bine cunoașterea de sine a unui popor și inserția sa pe această cale în conștiința lumii. În această perspectivă, contribuțiile autorului însuflețesc cu adevărat o problemă de cel mai viu interes și-i permit readucerea în atenția spiritului critic. Varietatea compozițională a volumului se dovedește în acest sens chiar în profitul temei, fiindcă permite îmbogățirea ei din unghiuri variate, mereu înnoite și incitante. Tentativa se distinge de la început prin punerea în relație a ideii naționale cu accelerarea ritmului istoric. Se știe că marile evenimente au conferit mereu timpului o dimensiune subiectivă, încât „momentele de afirmare națională, de tensiune, alternează în chip necesar cu cele de acalmie" (p. 12). Faptul e sesizabil și în societatea românească unde, începând din ultimele decenii ale secolului XVIII, s-a produs o subminare a vechilor rânduieli, în consens cu schimbarea de sensibilitate și percepția timpului. „Dialectica duratei" a dobândit dimensiune în perioada următoare, la generația Unirii, spre exemplu, când timpul a cunoscut o densitate aparte și o cadență ce impunea „adaptarea din mers" (p. 20). A identifica, pornind de aici, o

obsesie a timpului e firesc, iar pilda lui Eminescu se dovedește sugestivă. Ea arată frământările unei generații marcate de sensul duratei și – cum Eminescu însuși spunea – „sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în înlănțuirea timpilor" (p. 27).

„Obsesia" temporalității nu a fost doar a poetului. O regăsim la istorici unde, prin „seria istorică" a lui Xenopol, a căpătat coerența necesară, la V. Pârvan, a tulburat „ritmizarea subiectivă a devenirii", sau la N. Iorga. Încă un exemplu, acela al lui Mircea Eliade, întreține reflecțiile lui Al. Zub, convins că „nostalgia totalității" îl așează pe autorul lui *Maitreyi* în rândul spiritelor tutelare ale culturii românești. Din alăturarea acestor exemple s-a putut astfel detașa imaginea despre timp cu toate sugestiile ei pentru cunoașterea unei societăți angajate, relativ târziu, pe calea recuperării decalajului față de lumea occidentală. Este și calea pe care o evocă autorul, pornind chiar de la resurecția demnității colective ca element restructurant al conștiinței naționale din secolul XIX. Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, Independența au dat dimensiunea geniului național și a aspirației sale de emancipare și progres. Victor Hugo avea, de aceea, motive să considere că „autonomia română și libertatea română fac parte esențială din civilizația Europei", dovadă că evenimentele amintite au deschis o punte însemnată spre afirmarea românilor în lume. Confluențele și legăturile culturale grupate de Al. Zub în altă secțiune a cărții au dat expresie unei atari năzuințe. Studioșii români la universitățile europene au contribuit „la o mai bună cunoaștere a propriei spiritualități și la elaborarea formelor culturii moderne românești" (p. 142). Impactul lui Herder în definirea specificului național sau al lui Buckle în cristalizarea ideologiei evoluționiste au avut consecințe în același proces. Se înțelege astfel că România, afirmată economic și politic în a doua jumătate a secolului XIX, trebuia să facă și dovada forței sale spirituale. Xenopol a avut poate contribuția cea mai de seamă în acest sens, atrăgând atenția

lumii savante de la începutul secolului nostru asupra poporului său. „Cunoaștere de sine și integrare" – aceasta era și deviza ce i se potrivea și lui V. Pârvan, alt nume de prestigiu al culturii românești, convins că nimic nu poate fi mai important pentru un individ sau pentru o etnie decât să ia cunoștință de sine cât mai exact și, în acest fel, să-și asigure o integrare armonioasă în lume" (p. 188). „Eforturi integratoare" se intitulează de fapt și ultimul capitol al acestei cărți, punctând câteva tentative menite să înscrie istoria românilor într-o problematică universală. Regăsim aici, între altele, pagini despre cărțile lui Paul Henry, Wilhelm Nyssen, Em. Turczynski, dar și ale unor specialiști români de la N. Iorga, Gh.I. Brătianu, Victor Papacostea la Gh. Platon, Sergiu Al. George, Gh. Buzatu ș.a. Ceea ce-i reunește în incursiunea autorului este efortul lor competent și asiduu în slujba cunoașterii fenomenului românesc. Înscrierea culturii românești în lume apare astfel drept prelungirea firească a manifestării unei identități creatoare, demnă de respect și atenție. Aceasta este în subtext și pledoaria cărții, încă una din cărțile de idei cu mesaj vădit către conștiința publică. Autorul, marcat de universul lecturii, implantat el însuși într-un labirint de cărți, are astfel meritul de a-și afirma propria identitate, întemeiată și acum pe slujirea sensului înalt al scrisului istoric: cunoașterea de sine și integrare.

„Revista de istorie", 40, 1987, p. 1147-1148

Istorie și conștiință națională

Într-un secol prin excelență al istoriei și de maximă ecloziune a sentimentului național s-a spus despre istorie că este „cea dintâi carte a unei nații". Aprecierea, formulată mai întâi de Gh. Asachi, ar putea să fie însă extinsă cu egal temei pentru alte epoci, fiindcă generații de-a rândul au văzut în istorie nu doar un domeniu al erudiției, ci, deopotrivă, unul al militantismului civic, cu însem-

nate urmări în edificarea conștiințelor. O asemenea funcție conferise scrisului istoric și V. Pârvan, convins că formarea conștiinței naționale la români se datora în bună parte operei cronicarilor din veacul XVII, după cum toate mișcările naționale ulterioare marcaseră, la rându-le, „noi etape în istoria istoriografiei noastre" (*Scrieri*, 1981, p. 131). Constatarea este în legătură cu însăși menirea scrisului istoric de a oglindi și de a interpreta realitățile trecutului, proiectându-le apoi, în sens valorizant, în existența prezentă și în prefigurarea viitorului. Nu contribuise cercetarea trecutului la continua modelare a imaginii de sine pe care societățile și-au conturat-o în acord cu nevoia lor de autocunoaștere? Fără îndoială că da, iar fenomenul românesc, nicidecum singular, se dovedește îndeajuns de exemplar pentru relația neîntreruptă ce a existat între evoluția conștiinței naționale și progresul științei istorice.

Aportul primelor „anale" românești este în acest sens mai puțin elocvent, în consens cu vârsta unei istoriografii aflate sub semnul începutului. Pe măsură ce cultivarea scrisului istoric câștiga însă în profunzime, o anume imagine de sine prindea contur în spiritele alese ale culturii pentru a se difuza apoi în conștiința epocii. Ea se întemeia pe „descoperirea" originii romane, motiv îndeajuns de îndreptățit pentru a se revendica prestigiul Romei antice și a scoate „lumii la vedere felul neamului nostru". Înflăcărat de această idee, „biruit-au gândul" cronicarului Miron Costin de a evoca „începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și câți sunt în țările ungurești". Convingerea că „toți de la Râm ne tragem" și numele Daciei (se avea în vedere Dacia Romană) deveniseră astfel factori restructuranți ai conștiinței de neam, cu semnificații majore în evocarea unității politice și, nu întâmplător, veacurile următoare au reținut această idee, nuanțând-o de la o etapă la alta, în raport cu cristalizarea continuă a conștiinței naționale. Școala Ardeleană nu a pierdut-o o clipă din atenție, înglobând-o în amplul ei arsenal ideologic, după cum avea

să apeleze cu insistență la ea și resurecția națională din Principate la începutul veacului XIX. Mai mult decât în opera cronicarilor, evocarea romanității capătă în noile împrejurări o funcție mobilizantă, cu menirea de a încuraja mândria etnică, antrenându-i mai activ pe români în lupta de emancipare națională. Cu sentimentul „că mult iaste a fi născut român" se adresa compatrioților Samuil Micu, după ce le amintise „mărirea" strămoșilor și-i îndemnase să le urmeze pilda, astfel încât neamul lor să fie „iarăși cinstit, iarăși mărit". Ulterior, alte cercetări aveau să îmbogățească în mod simțitor orizontul de cunoștințe cu privire la trecutul românilor. Între acestea, cele despre etnogeneză dobândeau o însemnătate aparte, căci, grație lor, factorul dacic, ignorat o vreme, își căpăta locul cuvenit în evaluarea propriei noastre fizionomii etnico-spirituale. Desigur, D. Cantemir și C. Cantacuzino făcuseră la vremea lor considerații demne de luat în seamă, ultimul sugerând chiar sinteza etnică dintre daci și romani, dar ele au cunoscut audiență abia mai târziu, odată cu secolul XIX, când Naum Râmniceanu sugera amintita osmoză printr-o formulă cu ecou în epocă („Dacii romanizează, romanii dacizează"), iar M. Kogălniceanu îndrepta analiza pe același făgaș, recomandând – împotriva „romanomaniei" ce amenința pe unii istorici – mai mult simț justițiar și modestie în prețuirea contribuției celor două popoare. Faptul a avut urmări însemnate pentru dezvoltarea conștiinței naționale, fundamentată, în acest fel, pe o cunoaștere mult mai obiectivă, în care sentimentul originilor reprezenta un adevărat factor catalizator. Conștiința comunității etnice, a individualității, a disocierii de alte națiuni, a specificului național se împletea astfel cu conștiința trecutului istoric comun, temeinic pregătită, dând expresie deplinei maturizări a conștiinței naționale în veacul XIX sub semnul căreia a vibrat întreaga cultură și gândire românească.

Motivul originilor nu era însă singurul susceptibil să exprime rolul istoriei în modelarea conștiinței naționale a românilor în